

Милица М. Михајловић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ИМЕНИЧКИ АНТОНИМИ У МЕНТАЛНОМ ЛЕКСИКОНУ

Апстракт: У раду се испитује асоцијативна веза именичких антонима. Циљ је био да се покаже како су именички антоними повезани у људској свести и који су антонимски парови најближе лоцирани у менталном лексикону, уз претпоставку да висока фреквенција антонима-асоцијата у асоцијативном пољу антонима-стимулуса указује на блискост у лексичкој меморији. За потребе овог рада спроведен је експеримент у коме је 107 говорника српског језика узраста од 14 до 56 година урадило тест слободних асоцијација, састављен од 57 стимулуса. Резултати асоцијативног теста показали су да код већине стимулуса (60,6%) антоним није најфреквентнија асоцијација, те да је највећи број антонима повезан слабом асоцијативном везом. Запажено је и да је асоцијативна веза јача онда када је на месту стимулуса маркирани члан.

Ључне речи: антонимија, именице, антонимски пар, ментални лексикон, тест слободних асоцијација.

1. Увод

Испитивање феномена антонимије у менталном лексикону могло би, донекле, представљати продубљивање и доказивање Аристотеловог закона супротности, према коме се заједно јављају идеје које су супротне. Овај парадигматски лексички однос има психолошку основу која показује да је „sklonost mišljenju u opozicijama, sklonost koja se sekundarno odrazila u jeziku” (Šarić 1992: 178). Антонимичност је, према томе, „svojstvo mišljenja, svojstvo poimanja stvari i pojava, odlika jezika kao rezultata mišljenja” (Šarić 1992: 178).

¹ Аутор је докторанд на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. Имејл-адреса: milica.m.mihajlovic@gmail.com

Герхард и Светлана Ресел (1985: 282) извештавају о тврдњама енглеског лингвисте Џона Лајонса, који истиче да је бинарна опозиција једно од најважнијих начела која регулишу структуру језика и да је у погледу лексике репрезентативни пример овог принципа антонимија.

Дејвид Кристал (1999: 26) антонимију дефинише као скуп смисаоних релација који се односи „*zbirno na sve tipove semantičkih suprotnosti*”. Односно, антонимија је „архетипски семантички однос” (Murphy 2003), који се јавља онда „када је некој речи намена да означи супротност, да предухитри обрнуту представу” (Grickat 1961–1962: 89). У однос антонимије ступају антоними² – речи супротног значења.

Занимљива је констатација Рајне Драгићевић (2007а) о великом степену сродности међу антонимима, који по томе долазе одмах после синонима. Методом компоненцијалне анализе она објашњава да антоними, као и синоними, имају исту архисему и већину истих сема нижег ранга, а разликују се само по врсти диференцијалне семе: код синонима се та другачија сема само разликује, а код антонима се обавезно супротставља (Dragičević 2007а: 274–275; Marković 1994: 211). Љиљана Шарић (1992: 178, 183) сагласна је са овом тврдњом и према њеном мишљењу лексеме које стоје у антонимијском односу су „*krajnje točke lanca koji čini mnoštvo srodnih riječi, a te se točke u tom lancu odlikuju najvećim stupnjem različitosti!*”.

Различити су критеријуми према којима је вршена подела антонима. У зависности од тога која значења им се супротстављају, деле се на праве и неправе. Уколико се лексемама супротстављају основна значења, реч је о правој антонимији, у свим осталим случајевима налазе се у односу неправе или квазиантонимије (Dragičević 2007а: 266). Према броју супротстављених значења, антонимија може бити потпуна (пуна), где „један парњак представља, у целом семантичком пољу, антоним према другом парњаку”, и непотпуна (непуна), при чему лексеме „не улазе целом својом садржином у антонимијски однос” (Grickat 1961–1962: 88–89; Šarić 1992: 179; Dragičević 2007а: 268). Када се у обзир узме структурни критеријум, антоними се деле на једнокоренске и разнокоренске (Dragičević 1996: 32).

Зависно од међусобног значењског односа, антоними могу бити степеновани (скаларни, градибилни) и нестепеновани (комплементарни, неградибилни). Први представљају супротстављеност крајњих степена једног својства, а другима се казују два комплементарна својства (Kostić 2008: 100; Dragičević 1996: 26, 28; Chrystal 1999: 26; Cruse 1986: 198). Р. Драгићевић (1996: 28–29)

² Термин *антоним* осмислио је К. Ц. Смит 1867. године по аналогији на термин *синоним*.

истиче да степеновани антоними имају маркирани и немаркирани члан пара, док нестепеновани имају само маркирани члан. Интересантно је и сазнање о томе да немаркирани чланови имају развијенију полисемију, а маркирани богатију деривацију (Dragičević 2007a: 279). Г. и С. Ресел (1985) проучавали су антонимију рода и броја у српском језику и закључили да антоними засновани на опозицији полова спадају у подтип комплементарне антонимије, док се антонимија заснована на опозицији једнина – множина убрја у подтип дирекционе антонимије.

У основи лексичке антонимије је контрадикторна координација, односно међусобна искључивост (*актива – пасива, анализа – синтеза; акутан – хроничан, индуктиван – дедуктиван*). Прилози, као и придеви, успостављају везу на принципу комплементарне супротности (*спољни – унутрашњи, спреда – страга*), али и на принципу ступњевитости (*мало – недовољно – донекле – много*), док се веза глаголских антонима успоставља захваљујући информацијама садржаним у префиксу (Štasni 2009: 138, 141).

2. Досадашња истраживања

Ирена Грицкат далеке 1962. године саопштава да до тада у српској науци готово и није било расправљано о томе шта је антонимија и шта су антоними. Од онда до данас поклоњено јој је знатно више пажње, о чему сведоче бројни радови чији су аутори: Д. Мршевић Радовић (1977), Д. Бошков (1981), Г. Ресел и С. Ресел (1984), М. Ивић (1986), Д. Шипка (1990), Б. Тошовић (1993), Д. Величковић (1998), Р. Драгићевић (Марковић 1994; 1996, 2007), И. Грицкат (1962, 1989), Н. Костић (2008), И. Митић (2011, 2013), М. Јакић (2016), Б. Тодић (2016).

Незнатан број испитивања антонимије на нашем језичком простору заснива се на проучавању вербалних асоцијација испитаника. Рајна Драгићевић (1994)³ на узорку од 90 испитаника проучавала је антонимију задајући 10 стимулуса (*велик, црн, бео, леви, хладан, земља, брат, мајка, кокошка, вучица*) и тражећи да испитаници наведу прву реч која им падне на памет. Помоћу истих стимулуса ауторка је спровела и анкету међу 20 испитаника (ученици Филолошке гимназије у Београду) са намером да испита да ли је лексема супротног значења најчешћа асоцијација на стимулус (Dragičević 2007a). Резултати су показали да одрасли испитаници заиста као први одговор наводе реч супротног значења, у чему предњаче лексема које имају праве антониме. На

³ Овај рад ауторка потписује као Рајна Марковић.

основу добијених резултата, она констатује да је антонимија системска појава, а супротност „један од водећих логичких односа, који има најснажнији утицај на парадигматску организацију лексике у језичком, али и у когнитивном домену” (Dragićević 2007a: 115–116). У оквиру исте анкете Р. Драгићевић користи и тест контролисаних асоцијација са стимулусима Смиљке Васић (*стар, обувен, обучен, дебео, пун, сув* – сваки стимулус има по један прави и један неправи антоним), која је испитивала развој значења супротности код деце. Најчешћи одговори испитаника били су прави антоними. Психолози Ирена Савић и Александар Костић (2008) применили су тест слободних асоцијација користећи 80 именичких стимулуса из *Асоцијативног речника српскога језика* (у даљем тексту: АР). Циљ рада је био да се испита структура асоцијативних веза именица у менталном лексикону, тако што би се утврдиле пропорције различитих врста (категирија) асоцијата. Истраживање је показало да према просечној фреквенцији по асоцијату доминирају антоними (26,5%). На материјалу АР, али анализирајући придевске антониме, радила је и Ивана Митић (2013). Основни циљеви њеног истраживања били су: испитивање могуће корелације између фреквентности појављивања одређених асоцијација са значењем придева и испитивање степена супротности међу члановима антонимских парова. Осим грађе у виду АР, ауторка је спровела и две анкете међу студентима Филозофског факултета у Нишу. Закључено је да се код правих антонима антоним у већини случајева јавља као прва асоцијација. Код неправих антонима као прва асоцијација јавља се синоним, а не антоним. Природу асоцијативне везе придевских антонима изучавала је Бојана Тодић (2016). Ауторка је анализирала вербалне асоцијације испитаника у АР и установила да је асоцијативна веза најчвршћа код антонимских парова *леви – десни* (*десни – леви*), *низак – висок* и *добар – лош*, да су они дубље утемељени у нашој лексичкој и менталној структури, тј. најближе лоцирани у менталном лексикону. Она додаје и да природа асоцијативне везе зависи од тога који је члан пара на месту стимулуса: асоцијативна веза је јача уколико је стимулус немаркирани члан пара.

М. Лин Марфи и Стивен Џонс (2008) обавили су два истраживања у којима су проучавали говор деце од 2 до 5 година и установили су да деца знају и користе антониме раније него што су показале експерименталне студије, и то у исте дискурзивне сврхе као и одрасли. Ален Круз (1986) налази да деца већ око треће године живота усвајају овај значењски однос. Џенифер Спенадер и Герт Стулп (2007) као закључак својих истраживања наводе да су прави антоними бољи предиктори контраста него неправи антоними. Група

аутора из Кине (Jeon i др. 2009) уз помоћ функционалне магнетне резонанце (fMRI) уочила је различите активности мозга током генерисања синонима и антонима, а запажена је и разлика у односу на мождану активност приликом читања неречи. Ив Кларк (1972) спровела је експеримент са тридесеторо деце узраста од 4 до 5 и по година, која су са експериментатором играла игру речи у којој је на задату реч требало одговорити речју супротног значења. Резултати су показали да постоји различит редослед усвајања антонимских парова, заснован на комплексности њиховог значења, као и да деца посежу за заменом семантички једноставнијих и познатијих речи мање познатим речима. Испитивањем асоцијација код деце на нашим просторима бавили су се С. Васић (1976), С. Гашић Павишић (1981, 1984) и Д. Јанковић (2010).

3. Методологија истраживања

Много је тврђи да је антонимија својствена придевима и најевидентнија код придева⁴, те се ова врста речи сматра најрепрезентативнијом за научно посматрање (Grickat 1989: 1; Kostić 2008: 101; Šarić 1992: 180; Štasni 2009: 144). Упркос томе, наши стимулуси у испитивању антонимије биће именице. Оправданост оваквог одабира проналазимо у недовољној истражености статуса именичких антонима у менталном лексикону и наводима Милене Јакић (2016: 70), која истиче да је у РСАНУ антоним најчешће приписан управо именицама (52% случајева), а тек онда придевима (31%), глаголима (7%) и прилозима (6%)⁵.

Хербарт Кларк (1970: 275, 284) сматра да је антоним најчешћа реакција код лексема које имају антоним, а испитаници који најбрже одговарају у асоцијативним тестовима, према њему, јесу управо они који дају одговоре у виду лексема супротног значења. Р. Драгићевић (2007а: 115) спровела је истраживање на узорку од 20 испитаника користећи пет именичких стимулуса и утврдила да је антоним најчешћа реакција. Проверићемо ово тврђење на већем броју испитаника и стимулуса. Уз то, покушаћемо да покажемо да су прави именички антоними повезани чвршћом асоцијативном везом од неправих.

⁴И. Грицкат (1989) уз придеве наводи и прилоге као врсту речи код које је антонимија најучљивија.

⁵У енглеском језику ситуација је другачија. У речнику за напредно учење овог језика (Collins COBUILD Advanced Learner's English Dictionary) антоним је најчешће приписан придевима (59%), затим именицама (18%) и глаголима (13%), док преосталих 10% припада осталим врстама речи (Jakić 2016: 70).

Полазимо од претпоставке да висока фреквенција антонима-асоцијата у асоцијативном пољу антонима-стимулуса указује на блискост у менталном лексикону.

За потребе овог рада спроведен је психолингвистички експеримент у виду теста слободних асоцијација. Будући да је већи број истраживања усмерен на изучавању придевских антонима, у фокусу овог проучавања биће именички антоними. У тест слободних асоцијација укључили смо 57 стимулуса. Једну групу чине именице које имају антониме и код којих се очекује да најфреквентнији одговор буде антоним (33), другу чине именице које немају антониме (6) и стимулуси који припадају другим врстама речи ((18) глаголи, придеви, прилози). Како би испитаници спонтано давали одговоре не знајући која се појава истражује, именички антоними раздвајани су стимулусима из друге групе.

Тест слободних асоцијација радило је 107 говорника српског језика узраста од 14 до 56 година⁶.

Резултате асоцијативног теста представимо путем квантитативног метода. Како бисмо их упоредили са резултатима других истраживања, користићемо компаративни метод, док ће приликом интерпретације резултата бити примењена аналитичка метода.

4. Резултати и дискусија

Тест слободних асоцијација чиниле су 33 именице које имају антониме. Од испитаника је затражено да напишу прву реч која им падне на памет како би се утврдило да ли се антоним спонтано јавља као реакција.

Приликом анализе асоцијативних поља, сагледавали смо фреквентност антонима међу реакцијама испитаника. Уз помоћ добијених података проверићемо да ли су антоними, како су показала бројна истраживања, заиста најфреквентнији одговори на задате стимулусе.

Сагледали смо све одговоре испитаника и утврдили да за 13 стимулуса (од укупно 33) антоними представљају најфреквентнију реакцију.

У табели коју прилажемо су стимулуси (први члан антонимског пара), њихови асоцијати (други члан антонимског пара), који су уједно и најчешће реакције испитаника, као и број њихових појављивања у асоцијативним пољима стимулуса.

⁶Највећи број наших испитаника (90%) узраста је од 14 до 30 година, што је у складу са истраживањима која су показала да су млади популација која најчешће даје реакције по супротности.

Табела бр.1: Приказ стимулуса и антонима-асоцијата који представљају најфреквентније одговоре за наведене стимулусе

СТИМУЛУС	АСОЦИЈАТ (фреквенција асоцијата)
ИСТИНА	лаж (39)
ЈУГ	север (32)
ПОРАЗ	победа (26)
НАЛИЧЈЕ	лице (49)
РАЈ	пакао (31)
ЗЛО	добро (23)
ТУГА	срећа (16)
ПОЧЕТАК	крај (54)
ЛАЖ	истина (34)
ИСТОК	запад (54)
УДАХ	издах (32)
СМРТ	живот (19)
НЕПРИЈАТЕЉ	пријатељ (15)

Од укупно 13 стимулуса, код којих је антоним најфреквентнији одговор, тек у два случаја (*почетак – крај*, *исток – запад*) реакције испитаника прелазе 50% укупних одговора.

Преосталих двадесет антонимских парова распоређено је према фреквенцији антонима у улози асоцијата на следећи начин: код пет стимулуса антоним је друга реакција по реду (*живот – смрт* (6), *победа – пораз* (8), *неуспех – успех* (14), *мржња – љубав* (11), *дан – ноћ* (27)); исто толико стимулуса има антониме као одговор који је трећи по фреквенцији: *култура – некултура* (6), *анђео – ђаво* (13), *земља – небо* (7), *успех – неуспех* (7), *душа – тело* (9); у три случаја реч супротног значења је на четвртм месту: *лице – наличје* (5), *неповерење – поверење* (5), *добро – зло* (9); толико је стимулуса који у асоцијативном пољу имају антоним на петом месту: *ноћ – дан* (8), *некултура – култура* (5), *пријатељ – непријатељ* (5); антоними именица *поверење* и *срећа*⁷ заузимају шесто место (*неповерење* (2); *туга* (3)). Издвојићемо и два антонима која су се јавила само једном у асоцијативном пољу стимулуса. То су речи *мржња* и *срце*, које су биле реакције на именице *љубав* и *ум*.

На основу наведених података, очито је да међу различитим паровима антонима влада различита асоцијативна веза. Ослањајући се на претходна

⁷ Само један испитаник на стимулус *срећа* одговорио је асоцијатом *несрећа*.

истраживања⁸, јачину везе међу члановима антонимског пара одредили смо тако што смо фреквенцију појављивања асоцијата-антонима прилагодили нашем броју испитаника. На тај начин добили смо пет различитих група антонимских парова.

Слика бр. 1: Приказ именичких антонима распоређених према фреквенцији

Слика показује да је највише антонимских парова у дну пирамиде⁹. То су антоними међу којима је асоцијативна веза слаба и фреквенција појављивања асоцијата мања је од 8. Број антонимских парова у одељцима пирамиде варира, а у самом врху налазе се четири антонимска пара међу којима је асоцијативна веза најјача. Код ових парова забележена је фреквенција већа од 36, тј. више од 36 испитаника одговорило је асоцијатом-антонимом. Ти антонимски парови најдубље су утемељени у нашој свести и налазе се у непосредној близини у менталном лексикону. Уколико у разматрање укључимо и два одељка која претходе врху пирамиде, јасно је да се број неправих антонима смањује идући ка врху.

⁸ У приказивању резултата истраживања угледали смо се на техничка решења која је у свом раду о асоцијативној вези придевских антонима применила Б. Тодић (2016).

⁹ Када ово упоредимо са сазнањима до којих је дошла Б. Тодић (2016), може се закључити да је и код придева највећи број оних међу којима влада слаба асоцијативна веза.

Између неких антонимских парова, дакле, влада чвршћа асоцијативна веза, тј. поједини антонимски парови чешће су повезивани од стране испитаника. Упоредимо ли фреквенцију асоцијата *крај* (54) на стимулус *почетак*¹⁰ и број појављивања асоцијата *срце* (1) у асоцијативном пољу стимулуса *ум*, можемо претпоставити да се именице *почетак* и *крај* налазе у непосредној близини у менталном лексикону, за разлику од другог антонимског пара. Чињеница да је нешто више од 50% испитаника повезало ове именице (*почетак – крај*), говори о међусобној блискости у лексичкој меморији. Са друге стране, несупротстављеност примарних значења лексема *ум* и *срце* вероватно је допринела томе да тек један од 107 испитаника на стимулус *ум* одговори асоцијатом *срце*. У табели која следи наведена су значења преузета из РМС која поткрепљују наше тумачење.

Табела бр. 2: Значења антонимског пара *ум – срце*

УМ	СРЦЕ
1. а. човекова способност сазнања и мишљења, стваралачка духовна снага, интелект, памет; б. способност правилног расуђивања, разум; 2. уман човек, умна особа.	1. а. централни мишићаст орган који регулише крвоток у телу човека (и већине животиња) и који се налази на левој страни грудне дупље; б. место на левој страни груди под којим се налази тај орган. 2. обично у симболичном изражавању: а. духовно и емотивно расположење; љубавно осећање, љубав; б. одважност, храброст. 3. а. човек као носилац, израз одређених душевних способности; б. драга особа, драги мој, драга моја. 4. фиг. а. средишно место (државе, покрајине, области), средиште, центар; б. средина каквог плода, цвета и сл., језгра;

¹⁰ Поред одреднице *почетак* у РМС уз квалификатор *супр.* наведена је реч *свршетак*, а не *крај*. Међутим, како ова реч данас готово да се не употребљава, не чуди што ниједан испитаник није одговорио речју *свршетак*. Са друге стране, као објашњење одреднице *крај* наводи се следеће: „5. а. последњи час, моменат чега што пролази, време које је близу тога момента, које је повезано с тим моментом, *свршетак*” (RMS: 29).

	в. унутрашњост чега; г. оно што је најбитније, најважније, срж, суштина; д. главни покретач и организатор. 5. желуцац, стомак; 6. срцаст предмет уопште; 7. покр. в. срдачка. Вук Рј; 8. као саставни део неких ботаничких назива: девојачко, кокошје, краљевско, чемерике.
--	--

На стимулус *исток* највећи број испитаника (54) одговорио је антонимом *запад*. Објашњења ових одредница у РМС показала су да је већина њихових значења супротстављена.

Табела бр. 3: Значења антонимског пара *исток – запад*

ИСТОК	ЗАПАД
1. једна од четири стране света, насу- прот западу; део хоризонта где излази Сунце;	1. страна света на којој сунце залази, на којој нестаје испод хоризонта;
2. (Исток) пол. народи који живе у источним деловима земље (насупрот западним);	2. а. залазак сунца; б. фиг. крај, свршетак;
3. источњак;	3. западни ветар;
4. истицање, точење.	4. а. (Запад) земље западне Европе (и Америке); б. западни делови неке земље.

Са друге стране, веома је мали број испитаника који су на стимулус *душа* одговорили антонимом *тело* (9), на стимулус *земља* антонимом *небо* (7), на стимулус *добро* антонимом *зло* (9). С обзиром на то да међу члановима наведе-них парова влада однос квазиантонимије, ова појава је очекивана. Исто тако, разумљиво је зашто су парови *дан – ноћ* (27), *удах – издах* (32), *истина – лаж* (39), *лаж – истина* (34), *југ – север* (32), *пораз – победа* (26) дали високофреквентне одговоре, будући да су то прави антоними. Антоними *истина* и *лаж* једини су пар чији су се чланови подједнако често међусобно изазивали у слободним асоцијацијама: *истина – лаж* (39), *лаж – истина* (34). У РМС налазимо да су њихова примарна значења супротстављена, о чему сведочи податак да уз одредницу *истина* стоји квалификатор *супр. лаж*.

Табела бр. 4: Значења антонимског пара *истина – лаж*

ИСТИНА	ЛАЖ
<p>1. оно што одговара стварности, што је у складу са збиљом, стварно стање ствари; тврђење, саопштење у којем се неки догађај или нека ствар износе онакви какви су; супр. лаж;</p> <p>2. морални идеал, правда, правичност: веровати у истину;</p> <p>3. фил. поуздано знање које правилно одражава стварност у свести и сазнању човека: објективна истина.</p>	<p>1. свесно изречена неистина, намерно извртање чињеница; неистина уопште, обмана.</p>

Високофреквентност асоцијата *лице* (49) на стимулус *наличије* можемо објаснити творбеном блискошћу, односно повезаношћу мотивне речи и деривата. Једино чуди податак да је само један испитаник на стимулус *љубав* одговорио антонимом *мржња*. Најфреквентнији одговори у асоцијативном пољу овог стимулуса су: *срећа* (14); *срце* (9); *породица* (7); *брак, дечко* (5); *загрљај, волети* (4); *љубав, поверење* (3); *дете, мајка, момак, поштовање, лепо* (2). Међу њима нема чак ни назнаке о било каквој опозицији.

Приликом анализе добијених резултата, посебну пажњу обратили смо на природу асоцијативне везе антонима у зависности од тога који је члан антонимског пара на месту стимулуса. На тај начин уочили смо једну правилност: када је стимулус маркирани члан антонимског пара, већи је број асоцијација у виду антонима, тј. веза између чланова антонимског пара је чвршћа¹¹. Тако је, на пример, на стимулус *лице* само 5 испитаника одговорило именицом *наличије*, а на стимулус *наличије* чак 49 испитаника одговорило је асоцијатом *лице*. То потврђују и следећи парови: *љубав – мржња* (1), *мржња – љубав* (11); *поверење – неповерење* (2), *неповерење – поверење* (5); *срећа – туга* (3), *туга – срећа* (16); *победа – пораз* (8), *пораз – победа* (26); *добро – зло* (9), *зло – добро* (23); *пријатељ – непријатељ* (5), *непријатељ – пријатељ* (15); *успех – неуспех* (7), *неуспех – успех* (14). Издавајмо два антонимска пара код којих немаркирани члан изазива већи број реакција: *истина – лаж* (39), *лаж – истина* (34); *култура – некултура* (6), *некултура – култура* (5). Будући да су разлике у броју реакција незнатне, сматрамо да не утичу на уочену правилност.

¹¹ Б. Тодић (2016) констатује да је веза међу члановима антонимског пара јача када је на месту стимулуса немаркирани члан.

Упоредили смо и број значења чланова антонимских парова у РМС. Знатније разлике забележене су код парова: *лице – наличје* (11 : 4), *љубав – мржња* (6 : 1), *добро – зло* (3 : 1). Овим је само потврђено да су немаркирани чланови пара семантички развијенији. Уколико то узмемо у обзир, мања семантичка развијеност маркираних чланова вероватно је разлог што као рекације испитаника чешће изазивају антониме. Тако речи са развијенијом семантиком имају већи број антонима, а оне које имају мањи број значења као реакцију чешће изазивају управо реч чије је значење супротстављено њиховом.

Издвојићемо и једно успутно запажање. Анализа именичких антонима потврдила је наводе Р. Драгићевић (2007b) о семантичкој, али не и асоцијативној повезаности творбено повезаних лексема. На то указује веома мала фреквенција антонима-деривата у асоцијативним пољима антонима-простих речи и обрнуто, осим у случају *наличје – лице* (49).

Табела бр. 5: Приказ фреквенције творбено повезаних асоцијација

срећа – несрећа (1)
пријатељ – непријатељ (5) непријатељ – пријатељ (15)
култура – некултура (6) некултура – култура (5)
поверење – неповерење (2) неповерење – поверење (6)
лице – наличје (5) наличје – лице (49)
успех – неуспех (7)

5. Закључак

Пошавши од претпоставке да ће антоним бити најчешћа реакција на задати стимулус, дошли смо до неочекиваних резултата: код већине стимулуса (20 од 33, односно 60,6%) антоним није најфреквентнија асоцијација. Пет антонима је на другом и трећем месту по фреквенцији, три су на четвртном и петом, два на шестом, а у два случаја антоним се појавио само једном у асоцијативном пољу стимулуса. Дакле, код речи које имају антоним, антоним ће се сигурно јавити у асоцијативном пољу стимулуса, али неће у свим случајевима бити најфреквентнија реакција испитаника¹².

¹² Ово одступа од констатације И. Митић (2013), која је проучавајући придевске антониме установила да антоним не мора у свим случајевима да се јави као реакција испитаника.

Испитаници су стимулусе најчешће повезивали са лексемама којима се концептуализују појмови означени стимулусом, или су пак са њим у колокацијској или синонимској вези: *љубав – срећа, живот – срећа, култура – васпитање, неповерење – лаж, поверење – пријатељ, некултура – невоспитање, лице – очи, ноћ – месец, дан – сунце, земља – Србија, ум – мозак, мржња – зло; срећа – радост, пријатељ – друг, победа – успех, успех – победа; аиђео – чувар, душа – чиста.*

Претпоставили смо и да ће висока фреквенција антонима-асоцијата у асоцијативном пољу антонима-стимулуса указати на њихову међусобну блискост у менталном лексикону. Утврђено је, међутим, да је антоним-стимулус у лексичкој меморији ближи са асоцијатима који представљају начин доживљавања појма означеног њиме или лични став испитаника (тако највећи број њих *љубав* и *живот* доживљава као *срећу*, *културу* поистовећује са *воспитањем* / *некултуру* са *невоспитањем*, *поверење* повезује са особом којој може да верује (*пријатељ*), *неповерење* са узроком неповерења (*лаж*)) него са антонимом-асоцијатом. Међу нашим стимулусима, најближе лоцирани у менталном лексикону јесу парови *почетак – крај* и *исток – запад*, будући да код њих реакције испитаника прелазе 50% укупних одговора.

У поређењу са истраживањима која су за предмет испитивања имала придевске антониме, запажено је следеће: код именица које имају антониме, антоним ће се јавити као реакција, док за придеве то не важи; са друге стране, придевски антоними, онда када се јаве, јесу у највећем броју случајева најфреквентније реакције на задате стимулусе, што није случај са именичким антонимима; највећи број чланова придевских као и именичких антонимских парова повезано је слабом асоцијативном везом; немаркирани чланови придевских антонимских парова доминантнији су од маркираних, док је код именица асоцијативна веза међу члановима антонимског пара јача када је на месту стимулуса маркирани члан. Истраживањем је потврђена наша хипотеза о чвршћој повезаности правих именичких антонима у односу на неправу, што се подудара са природом везе антонима-придева у менталном лексикону. Из свега наведеног следи да је асоцијативна веза међу именичким антонимима постојанија, али не и јача од везе која влада између придевских антонима.

Литература

1. Грицкат, Ирена (1961–1962), „О антонимији”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, Београд: Научно дело, IV, 5, 87–90. <http://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/1413?show=full>

2. Грицкат, Ирена (1989), „Прилошке речи посматране кроз феномен антонимије”, *Јужнословенски филолог*, Београд: Институт за српскохрватски језик, XLV, 1–26. http://dais.sanu.ac.rs/bitstream/handle/123456789/1437/Grickat_Priloske_reci.pdf
3. Драгићевић, Рајна (1996), „О правим именичким и придевским антонимима”, *Јужнословенски филолог*, Београд: Српска државна штампарија, LII, 16–39. <http://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/3266>
4. Драгићевић, Рајна (2007а), *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
5. Драгићевић, Рајна (2007б), „Деривати у менталном лексикону”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету, XXXVI, 1, 367–377.
6. Јакић, Милена (2016), *Придевска антонимија у речнику, контексту и когнитивном систему*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду. <http://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/981>
7. Jeon, Hyeon-Ae, Lee, Kyoung-Min, Kim, Young-Bo & Cho, Zang-Hee (2009). „Neural substrates of semantic relationships: Common and distinct left-frontal activities for generation of synonyms vs. antonyms”, *Neuroimage*, vol. 48, 449–457.
8. Clark, Herbert H. (1970), „Word Associations and Linguistic Theory”, *New Horizons in Linguistics*, Baltimore: Penguin, 271–286. https://web.stanford.edu/~clark/1970s/Clark,%20H.H.%20_Word%20associations%20and%20linguistic%20theory_%201970.pdf
9. Clark, Eve (1972), „On the child's acquisition of antonyms in two semantic fields”, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, vol. 11, Issue 6, 750–758.
10. Kostić, Nataša (2008), „Antonimija kao sintagmatska relacija: istraživanje na korpusu savremenog srpskog jezika”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад: Матица српска, LI, 1–2, 99–117. http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/casopisi/filologija_51.pdf
11. Chrystal, David (1999), *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Београд: Nolit.
12. Cruse, Alan D. (1986), *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
13. Марковић, Рајна (1994), „О неправим антонимима на материјалу Вукових пословица”, *Јужнословенски филолог*, Београд: Институт за српски језик САНУ, L, 209–218.
14. Murphy Lynne, M. & Jones, Steven (2008), „Antonyms in children's and child-directed speech”, *First Language*, vol. 28, 403–430.
15. Murphy Lynne, M. (2003), *Semantic Relation and the Lexicon. Antonyms, Synonyms, and Other Paradigms*, Cambridge: Cambridge University Press.
16. Митић, Ивана (2013), „Придевски лексички антоними на материјалу *Асоцијативног речника*”, *Липар: лист за књижевност, уметност и културу*, Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу, XIV, 51, 201–216. <https://www.academia>

- edu/5723046/Pridevski_leksi%C4%8Dki_antonimi_na_materijalu_Asocijativnog_re%C4%8Dnika
17. Пипер, Предраг, Драгићевић, Рајна и Стефановић, Марија (2005), *Асоцијативни речник српскога језика* (I део; од стимулуса ка реакцији). Београд: Београдска књига, Службени лист СЦГ, Филолошки факултет у Београду.
 18. Ressel, Gerhard & Ressel, Svetlana (1985), „Neki problemi antonimije (Antonimija roda i broja u srpskohrvatskom jeziku)”, *Književni jezik*, XIV, 4, 185–195. <http://izj.unsa.ba/files/1985-14-4/2-GerhardRessel185-195.PDF>
 19. РМС (1990), *Речник српскохрватскога књижевног језика*, ур. одбор: Михаило Стевановић и др. Нови Сад: Матица српска.
 20. Savić, Irena i Kostić, Aleksandar (2008), „Proporcije kategorija asocijata i struktura semantičke memorije”, *Psihologija*, XLI, 1, 103–120. <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0048-5705/2008/0048-57050801103S.pdf>
 21. Spenader, Jennifer & Stulp, Gert (2007), *Antonymy and Contrast Relation*, 1–12. file:///C:/Users/user/Desktop/SpenaderStulp2007_CompSem_Antonymyandcontrastrelations.pdf
 22. Тодић, Бојана (2016), „Природа асоцијативне везе антонима”, *Наш језик*, Београд: Лингвистичко друштво у Београду, XLVII, 3-4, 89–103. <http://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/1191>
 23. Šarić, Ljiljana (1992), „Antonimija: neke značenjske i tvorbenе одреднице”, *Rasprave ZHJ*, sv. 18, 177–191. <https://hrcak.srce.hr/69362>
 24. Штасни, Гордана (2009), „Номинација фази вредности између антонимских полова”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад: Матица српска, LII, 2, 135–145.

Milica M. Mihajlović
University of Niš
Faculty of Philosophy

NOUN ANTONYMS IN A MENTAL LEXICON

Summary

The paper investigates the associative link between noun antonyms. The aim was to show the way noun antonyms are linked in human consciousness as well as which pairs of antonyms are the most closely located in a mental lexicon, bearing in mind the presupposition that the high frequency of antonym-associates in associative field of antonym-stimulus indicates closeness in lexical memory. This experiment was conducted for the purpose of this paper. It included 107 speakers of the Serbian language aged between 14 and 56 who took the test of free associations, which consisted of 57

stimuli. The results of the associative test showed that with the majority of stimuli (60,6%), that the antonym is not the most frequent association, so most of the antonyms are connected with a weak associative link. We also noticed that the associative link is stronger when there is a marked member as a stimulus.

► **Keywords:** antonyms, nouns, antonym pair, mental lexicon, free association test.

References

1. Grickat, Irena (1961–1962), „O antonimiji”, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, Beograd: Naučno delo, IV, 5, 87–90. <http://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/1413?show=full>
2. Grickat, Irena (1989), „Priloške reči posmatrane kroz fenomen antonimije”, *Južnoslovenski filolog*, Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, XLV, 1–26. http://dais.sanu.ac.rs/bitstream/handle/123456789/1437/Grickat_Priloske_reci.pdf
3. Dragičević, Rajna (1996), „O pravim imeničkim i pridevskim antonimima”, *Južnoslovenski filolog*, Beograd: Srpska državna štamparija, LII, 16–39. <http://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/3266>
4. Dragičević, Rajna (2007a), *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike.
5. Dragičević, Rajna (2007b), „Derivati u mentalnom leksikonu”, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, Beograd: Međunarodni slavistički centar na Filološkom fakultetu, XXXVI, 1, 367–377.
6. Jakić, Milena (2016), *Pridevska antonimija u rečniku, kontekstu i kognitivnom sistemu*, doktorska distertacija odbranjena na Filološkom fakultetu u Beogradu. <http://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/981>
7. Jeon, Hyeon-Ae, Lee, Kyoung-Min, Kim, Young-Bo & Cho, Zang-Hee (2009). „Neural substrates of semantic relationships: Common and distinct left-frontal activities for generation of synonyms vs. antonyms”, *Neuroimage*, vol. 48, 449–457.
8. Clark, Herbert H. (1970), „Word Associations and Linguistic Theory”, *New Horizons in Linguistics*, Baltimore: Penguin, 271–286. https://web.stanford.edu/~clark/1970s/Clark,%20H.H.%20_Word%20associations%20and%20linguistic%20theory_%201970.pdf
9. Clark, Eve (1972), „On the child's acquisition of antonyms in two semantic fields”, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, vol. 11, Issue 6, 750–758.
10. Kostić, Nataša (2008), „Antonimija kao sintagmatska relacija: istraživanje na korpusu savremenog srpskog jezika”, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad: Matica srpska, LI, 1–2, 99–117. http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/casopisi/filologija_51.pdf
11. Chrystal, David (1999), *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.

12. Cruse, Alan D. (1986), *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
13. Marković, Rajna (1994), „O nepravim antonimima na materijalu Vukovih poslovice”, *Južnoslovenski filolog*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, L, 209–218.
14. Murphy Lynne, M. & Jones, Steven (2008), „Antonyms in children’s and child-directed speech”, *First Language*, vol. 28, 403–430.
15. Murphy Lynne, M. (2003), *Semantic Relation and the Lexicon. Antonymy, Synonymy, and Other Paradigms*, Cambridge: Cambridge University Press.
16. Mitić, Ivana (2013), „Pridevski leksički antonimi na materijalu *Asocijativnog rečnika*”, *Lipar: list za književnost, umetnost i kulturu*, Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu, XIV, 51, 201–216. https://www.academia.edu/5723046/Pridevski_leksi%C4%8Dki_antonimi_na_materijalu_Asocijativnog_re%C4%8Dnika
17. Piper, Predrag, Dragičević, Rajna i Stefanović, Marija (2005), *Asocijativni rečnik srpskoga jezika* (I deo; od stimulusa ka reakciji). Beograd: Beogradska knjiga, Službeni list SCG, Filološki fakultet u Beogradu.
18. Ressel, Gerhard & Ressel, Svetlana (1985), „Neki problemi antonimije (Antonimija roda i broja u srpskohrvatskom jeziku)”, *Književni jezik*, XIV, 4, 185–195. <http://izj.unsa.ba/files/1985-14-4/2-GerhardRessel185-195.PDF>
19. RMS (1990), *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, ur. odbor: Mihailo Stevanović i dr. Novi Sad: Matica srpska.
20. Savić, Irena i Kostić, Aleksandar (2008), „Proporcije kategorija asocijata i struktura semantičke memorije”, *Psihologija*, XLI, 1, 103–120. <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0048-5705/2008/0048-57050801103S.pdf>
21. Spenader, Jennifer & Stulp, Gert (2007), *Antonymy and Contrast Relation*, 1–12. file:///C:/Users/user/Desktop/SpenaderStulp2007_CompSem_Antonymyandcontrastrelations.pdf
22. Todić, Bojana (2016), „Priroda asocijativne veze antonima”, *Nas jezik*, Beograd: Lingvističko društvo Srbije, XLVII, 3-4, 89–103. <http://dais.sanu.ac.rs/handle/123456789/1191>
23. Šarić, Ljiljana (1992), „Antonimija: neke značenske i tvorbeno odrednice”, *Rasprave ZHJ*, sv. 18, 177–191. <https://hrcak.srce.hr/69362>
24. Štasni, Gordana (2009), „Nominacija fazi vrednosti između antonimskih polova”, *Zbornik matice srpske za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad: Matica srpska, LII, 2, 135–145.

Preuzeto: 16. 3. 2019.
Korekcije: 2. 7. 2019.
Prihvaćeno: 9. 9. 2019.